

JELGAVAS “UZVARAS DIEVMĀTE”

Kristīne Ogle

kristine.ogle@tvnet.lv

Atslēgas vārdi: sakrālā glezniecība, Dievmātes ikonogrāfija, jezuītu ordenis

Negaidīts jaunatklājums bagātinājis Latvijas kultūrtelpu: glezna, kas līdz šim tika uzskatīta par bojā gājušu Jelgavā Otrā pasaules kara laikā, 2013. g. atrasta tālu no savas izcelsmes vietas — Kaunatā. Ievēribas cienīgs ir fakts, ka vēstures avoti glabā liecības par šī mākslas darba tapšanas apstākļiem. Savukārt pati glezna — kas Latvijas 17.–18. gs. sakrālajā glezniecībā ir retums — sniedz ziņas par mākslinieka vārdu un pārstāv unikālu “Uzvaras Dievmātes” ikonogrāfisko tipu.

Dievmātes godināšanas tradīcijas

Pēc tam, kad bīskaps Alberts Livoniju (t.i., Igaunijas un Latvijas teritorijas) bija nodevis Dievmātes aizbildniecībā kā Māras Zemi (*Terra Mariana*), neskaitāmi fakti liecināja par centieniem respektēt Dievmātes kultu. Tā, piem., Jaunavas Marijas vārdu nesa pirmā baznīca senajā Rīgā (netālu no tagadējās Sv. Jāņa baznīcas); kad tā ugunsgrēkā gāja bojā, 1216. g. sāka būvēt jaunu, kas ieguva šo pašu svēto aizbildni. Dievmātes godam tika veltītas daudzas organizācijas. Tā, piem., Rīgas Lielā ģilde ieguva titulu “Marijas Ģilde”, viņas vārdā nosaukta arī “Izpalīdzības ģilde”, “Maiznieku brālība” u.c. Pie šo organizāciju locekļu pienākumiem piederēja Dievmātes kulta popularizēšana. Arī Livonijas ordenim jeb Svētās Marijas Vācu Nama Jeruzalemē brālība Livonijā (*Fratres de Domo Sanctae Mariae Theutonicorum Jerusalemiana per Livoniam*)¹, tāpat kā visai Livonijai, Jaunava Marija tika izraudzīta par svēto aizbildni. Ordeņa mestra rezidence Rīgas pili bijusi izgreznota ar Dievmātes statujām un gleznām; mestra zīmogu un ordeņa karogus rotāja Jaunavas Marijas attēls. Stājoties ordenī, jaunie bruņinieki deva svinīgu zvērē-

tu pils galvenajā zālē novietotās Jaunavas Marijas statujas priekšā, bet, dodoties kaujās, dziedāja Dievmātei veltītas himnas, kā “*Salve Regina*”, “*Ave Maria Stella*” un “*Alma Redemptoris Mater*”.

Senās Livonijas reliģiskajā dzīvē Marijas kultam bija noteicoša nozīme. Dievmātes svētku dienās Jaunavas Marijas vārdā tika iesvētītas baznīcas, kapelas un altāri. Zināms, ka Rīgā bez četriem Vissvētākajai Jaunavai veltītiem altāriem viņas vārdā iesvētītajā Domā² pa vienam bija gandrīz katrā pilsētas dievmā³. Dievmātes godināšanas liecības sastopamas arī citviet: svētās Marijas vārdu iemūžinot vietvārdos: tāpat kā ordeņa virsmestra rezidence Prūsijā saucās Marienburga, Latvijā šāds nosaukums (vācu valodā) ir Alūksnei, Viļakai — Marienhauzena, Saldum — Frauenburga utt. Vietējie iedzīvotāji mērojuši tālus svētceļojumus un pateicībā Kristus Mātei par izpildītajiem lūgumiem greznoja Brīnumdarītājas tēlus ar dārgām rotām⁴.

Ap 15./16. gs. miju katoļu Baznīca atradās savas varenības virsotnē. Krāšņie dievnami bija pārpildīti ar gleznotiem, akmeņi kaltiem un kokā grieztiem mākslas darbiem, logu stiklu vietā mirdzēja koši krāsainas

vitražas, uz altāru galdiem dižojās zeltīti vai sudraba svečturi, liturģiskie trauki un vērtīgas relikvijas. Tolaik, kā, aprakstot skulptūru “Madonna uz mēness sirpjā”, trāpīgi atzīmējusi mākslas zinātniece Elita Grosmane, ekspresīvās ciešanas un mocības no mākslas pasaules pamazām tiecās izzust. 16. gs. tuvojoties, pastiprinājās ilgas pēc harmonijas, cildena skaistuma un miera arī Dievmātes atveidos. Taču beigu beigās “cerību sološais tēls drīz kļuva par laikmeta pretrunu un trakojoša neprāta liecinieci.”⁵ Reformācijas gautiņu dienās daudzās lūgšanas un godbijība tika atmesta un aizmirsta, svēto tēli iznīcināti.

Pēcreformācijas ēra

Laikmets pēc Trentas (*Tridentas*) koncila (1547–1563) bija iezīmīgs ar centieniem atjaunot katoļu Baznīcas prestižu un sekmēt reliģiskās dzīves aktivitāti. Šajā ziņā nozīmīgs ir Baznīcas vadības aicinājums popularizēt katoliskās pasaules idejas ar redzamu tēlu palīdzību. Izšķiroša loma bija koncila 25. sesijas lēmumiem 1563. g. Šīs sanāksmes ietvaros tika aplūkots jautājums par sakrālo mākslu un katoļu svēto attēlošanas nepieciešamību un iespējām, — kā rezultātā Baznīca griezās pie katoliskās pasaules ar mudinājumu pastiprināti pievērsties šādu mākslas darbu radīšanai un izmantošanai gan sabiedriskajā, gan individuālajā pielūgsmes praksē. Visdedzīgāk uz šo aicinājumu atsaucās Jēzus Sadraudzība⁶ (*Societas Jesu*) jeb jezuītu ordenis, kura ieguldījums manāms arī Latvijas materiālās un garīgās kultūras mantojumā.

Savas darbības laikā (1582–1820)⁷ jezuīti nonāca līdz pat vistālākajiem nostūriem, dibinot misijas, skolas, veicot evaņģelizācijas un draudžu garīgās apkalpošanas darbu. Ordeņa locekļu panākumus un labo slavu veicināja spēja jūtīgi uztvert un respektēt vietējās vides īpatnības, pašai dziedzīgs darbs (sevišķi krīzes apstākļos, ko radīja kari, bads un mēra posts), kā arī latviešu valodas zināšanas. Turpretī pilsētās, jo īpaši protestantiskajā Rīgā, kur konfesionālās sadursmes bija asāk izteik-

tas, attieksme pret šo kontrreformācijas spēku pārsvarā bija nelabvēlīga.

Iekārtojot pielūgsmes vietas (ceļot jaunas un ar mākslas darbiem izdaiļojot jau esošās baznīcas un kepelas), jezuīti — bez ordeņa svēto atveidiem — pievērsa pastiprinātu uzmanību arī Dievmātes un Svētās Ģimenes godināšanai. Turklāt bijība, sevišķā uzmanība pret Jēzus un arī visas Baznīcas Māti ierakstīta ordeņa garīgumā jau pašos tā pastāvēšanas pamatos.

Jezuītu ordeņa dibinātājs Ignacijs Lojola ir dzimis Ziemeļspānijā 1491. g.⁸ Viņš bija ievērojams, dižciltīgs dzimtas atvase, un apstākļi labi situētā ģimenē noteica Lojolas sākotnējo dzīves stilu, kas ne ar ko daudz neatšķīrās no citu tālaika Spānijas augstākās sabiedrības jaunekļu dzīvesveida. Taču 1521. g. viņa mūžā iezīmēja krasu pagriezienu. Ņemot dalību militārā konfliktā pie Pamplonas, Ignacijs tika smagi ievainots, un fizisko ciešanu, kā arī veseļošanas laikā iepazītās dievbijīgās literatūras iespaidā nolēma savu dzīvi radikāli mainīt. Šo vēlmi pilnībā nostiprināja apņemšanās doties uz Svēto zemi, kā arī spēcīgi pārdzīvotā vīzija: Dievmātes parādīšanās⁹ (*1. att.*). Vēlāk līdzīgus redzējumus svētais piedzīvoja vairākkārt.

Sekojoši, svētais Ignacijs no Lojolas iegājis kultūrvēsturiskajā atmiņā ar savu dedzīgo mīlestību pret Jaunavu Mariju un centieniem šo pārliecību izplatīt¹⁰. Viņš apbrīvoja Jaunavas Marijas atveidus un pirms nāves mudināja ordeņa brāļus saglabāt “Ceļa Dievmātes” (*Madonna della Strada*) attēlu, kas pēcāk tika izstādīts Jēzus Svētā Vārda pie Argentīnas baznīcā (*Chiesa del Santissimo Nome di Gesù all'Argentina; Il Gesù*) Romā. Savukārt Pēteris Kanīzijs (*Peter Canisius*, 1521–1597) veicināja lūgšanas “Esi sveicināta” iekļaušanu 1555. g. katehismā¹¹. Arī citi ordeņa brāļi neželoja pūliņus, lai cildinātu Kristus Māti¹².

Dievmātes loma cilvēka dvēseles glābšanas ceļā uzsvēta neskaitāmos jezuītu sacerējumos un mākslas darbos. Par to runā arī ārkārtīgi lielu popularitāti guvusī Antuāna Sekē

(*Antoine Sucquet*, 1574–1627) grāmata "*Via vitae aeternae*" ("Mūžīgās dzīves ceļš"; pirm-publicējums Antverpenē, 1620), kurai ilustrācijas darinājis gravieris Boēcijs Bolsvērs (*Boetius Adamsz Bolswert*, ap 1580–1633). Kā tas ordeņa garīgumam raksturīgi, šajā sacerējumā liels uzsvars likts uz cilvēka personīgo izvēli: jezuiti vairāk nekā citas katoļu grupas uzsvēra brīvo gribu un cilvēka atbildību par sevis labošanu un savienošanos ar Dievu. Šajā aspektā Jēzus Sadraudzības domātāji atšķīrās ne tikai no protestantiem (kas uzsvēra predestināciju un taisnošanu caur ticību kā tādu), bet arī no citām katoļu kopienām (šajā jautājumā bijuši aktīvi disputi, piem., ar dominikāņiem¹³). Izšķīršanās par netikumumu un kaislību vadītu posta ceļu, kas triec dvēseli uz pazušānu, vai to, kas ved pie Dieva, ir katra indivīda rokās. Tomēr šajā procesā cilvēks nekad nav pilnībā viens. Bolsvēra izteismīgās ilustrācijas vizuāli papildina Sekē vēstījumu par dēmoniņiem, kas visiem līdzekļiem vedina ceļinieku uz ellī; kā arī tikumu ceļu, ko sargā eņģeļi, svētie, Diev-

māte un — pāri visam — Kristus. 32. gravīrā Marija ir Atklāsmes grāmatas Apokalipses Sieva, ar kroni un divpadsmit zvaigžņu vainagu rotātā Dievmāte, kas cēli stāv uz mēness sirpja, turot rokās Bērnu Jēzu un valdnieces scepteri¹⁴. Eņģeļi un svētie debesīs pielūdz viņu. Marija ir Dieva Māte, kristiešu aizbildne un patvērums. Sekē mudina lasītāju atdarināt, mīlēt un godāt viņu. Savukārt Dievmāte gādā par mierinājumu un iepriecinājumu dvēselei, kas vērsas pie viņas, un, ja nepieciešams, arī tiešu iejaukšanos — kā glābjot kuģi no bojāejas vai aizdzenot velnus¹⁵.

Pēcreformācijas laikā, sevišķi Jēzus Sadraudzības sekotāju vidē, Dievmātes pielūgsmi veicināja neskaitāmi mākslas darbi, tostarp tās pašas Antverpenē izdotās gravīras, kurās tika atspoguļotas novitātes teoloģiskajā domā¹⁶. Tās kalpoja gan par iedvesmas avotu māksliniekiem, attīstot gravīrās redzētos paraugus ievērojama izmēra gleznās un skulptūrās, gan palīglīdzekli ticīgo reliģiskajā praksē. Īpaši daudz Jaunavas Marijas atveidu klajā

1. att. Domingo Martiness (*Domingo Martínez*, 1688–1749). Svētais Ignacijs Lojola pie Manresas, rakstot "Garīgos vingrinājumus". 1740. Convento de Santa Isabel, Seviļa.
<http://www.galeon.com/juliodominguez/2008/sisa02.html>

2. att. Bartolomē Estebans Muriljo. *Bezvainīgā leņemšana ar pusmēnesi*. 1660–1670. Museo Nacional del Prado, Madride

3. att. Nezināms mākslinieks. *Bezvainīgā Jaunava Marija*. 19. gs. sākums. Aulejas baznīca. Foto: Kristīne Ogle, 2006

laida Viriksu (*Wierix*) ģimene, kas darbojās ciešā sadarbībā ar jezuītu ordeni¹⁷.

Pateicoties jezuītu starpniecībai, Dievmātes tēlojumi savulaik bagātinājuši arī Latvijas kultūrvidi. Gan baznīcu vizitāciju tekstos rodamās ziņas, gan līdz mūsu dienām saglabātie mākslas darbi liecina par izteikto interesi atveidot Kristus Māti. Atmiņas par Rietumos redzētām gleznām, kā arī daudz vieglāk pārvadamajām gravīru lapas jezuītu ordeņa brāļiem viņu misiju gaitās ceļoja līdzī (2.–3. att.).

Atšķirībā no katoļu garīgajiem ordeņiem, kas bija orientēti uz kontemplatīvu dzīvi, Jēzus Sadraudzības specifika bija izteikta atvērtība sekulārās dzīves procesiem, aktīva sadarbība ar ārpus reliģiskās apvienības stāvošām personām. Šī iezīme ir par iemeslu tam, ka organizācijas māksliniecisko mantojumu nav iespējams uzlūkot citādi kā vien korelācijā “pasūtītājs–izpildītājs–lietotājs”, un svarīgi, ka ikviens no šiem posmiem varēja spēcīgi ietekmēt galarezultātu.

Vispirms, protams, tas bija ordenis, kas ar savu rūpīgi izstrādāto māksliniecisko prog-

rammu noteica mākslas darbu ideoloģisko satvaru. To formālās izveides ziņā biedrības pārstāvji, nākdami no dažādām zemēm, varēja ieteikt jaunas, negaidīti drosmīgas idejas, kas nereti saliedējās ar vietējām kultūras tradīcijām, bet reizēm palika unikāla risinājuma statusā. Ordeņa locekļiem bija nepārvērtējama loma kā pasākumu iniciatoriem, un viņu klātbūtnei varēja būt izšķiroša nozīme jauno projektu īstenošanā.

Jēzus Sadraudzības māksliniecisko sniegumu ar savu izglītību, pieredzi un radošo pieeju ietekmēja gan ordeņa, gan ārpus tā strādājošie mākslinieki (gadījumos, kad tādi tika pieaicināti). Zināms, ka jau no paša sākuma, lai arī organizācijai savu arhitektūras un mākslas meistarību netrūka, visur pasaulē jezuīti sadarbojās ar laicīgajiem speciālistiem, piemēram, ar Džakomo da Vinjolu (*Giacomo da Vignola*, 1507–1573), Džakomo della Portu (*Giacomo della Porta*, ap 1533–1602), Džirolāmo Reinaldi (*Girolamo Reinaldi*, 1570–1655), Karlo Fontānu (*Carlo Fontana*, 1634–1714), Pīteru Paulu

Rubens (*Peter Paul Rubens*, 1577–1640), Džovanni Batistu Gaudi (*Giovanni Battista Gaudi*; *Baciccio*, 1639–1709), Pjetro da Kortonu (*Pietro da Cortona* (*Barrettini*), 1596–1669) un daudziem citiem. Tie savukārt paturēja tiesības uz radošu brīvību un varēja savas idejas iemiesot, pildot tiklab jezuītu, kā citu katoļu apvienību un laicīgo pasūtītāju uzdevumus.

Parasti fonā atkāpjas trešais, nebūt ne mazāk svarīgs aspekts, proti — pasākuma finansētājs atbalstītājs, kas, bez šaubām, arī varēja ietekmēt katra projekta iecerī un īstenošanu. Piemēram, bagātais holandiešu tirgotājs Francisks van Dolre (*Franciscus van Dolre*, †1695)¹⁸ testamentā uzsvēra, ka vēlas atbalstīt tieši jezuītus, kas savā darbā jau sasnieguši vērā ņemamus panākumus, nevis kādu citu katoļu garīgo ordeni¹⁹, un rezultātā tika iegūts pamatkapitāls Skaistkalnes baznīcas celšanai. Arī citviet Latvijā bija vērojamas līdzīgas tendences.

Pētera Plagmana gadījums

Lai gan vairumā gadījumu jezuītu un citu ordeņu finansiālie atbalstītāji bija dedzīgi "katoļu lietas" līdzjutēji²⁰, vēstures avoti glabā arī savdabīgas liecības par atšķirīgi noskaņotu līdzcilvēku ieguldījumu. Tā, piem., jezuītu annāles vēsta par 1737. g. notikušu starpgadījumu: Jelgavas (tolaik Mītavas) iedzīvotājs Pēteris Plagmans publiski apvainojis Dievmātes godu, un šis fakts nav palicis bez ievēribas, krietni saviļņojot līdzgaitnieku prātus. Šodienas acīm raugoties, grūti iztēloties to reizēm gluži vai nokaitēto gaisotni, kāda savulaik varēja uzliesmot reliģiskajā dzīvē. Jesuītu annāles glabā liecības par daudzām visnotaļ dramatiskām konfliktsituācijām, risinot dažāda — gan saimnieciska, gan arī garīga — rakstura sarežģījumus konfesiju starpā. Acīmredzot doktrinālie jautājumi, kas skar Dievmātes dzīves un Jēzus pasaulē nākšanas tēmas, laiku pa laikam varēja izvirzīties vietējās sabiedrības uzmanības centrā. Teju vai trīs gadsimtus lielā distance

varbūt arī liedz līdz galam aptvert, ar kādu aizrautību šie jautājumi varēja tikt apspriesti. Iespējams, mūsu ziemeļnieciskajā vidē tie tomēr nebija gluži tik radikāli, kā tas bija ar karstasinīgo spāni Ignaciju Lojolu 16. gs., kurš autobiogrāfijā apraksta vēlmi "pamieļot ar pāris dunča dūrieniem" kādu mauru, kas atļāvies apšaubīt Dievmātes nevainību pēc Jēzus dzimšanas fakta²¹ (gan, beigās, Dieva vadīts, no šī nodoma atteicies). Tomēr skaidrs, ka kaislības sita augstu vilni un reizēm neizslēdza arī personiskus apvainojumus vai pat fizisku izrēķināšanos.

Tiesa, pats ordeņa dibinātājs savulaik nāca pie slēdziena, ka ar dunča vicināšanu ticības jautājumu skaidrošanā pārāk tālu netikt. Tāpēc, atgriezies no Svētās zemes, viņš ķērās pie pasākumiem savu zināšanu papildināšanā: viņš mācījās Alkalas (1526–1527) un Salamankas (1527) universitātē, bet 1528. g. uzsāka studijas Parīzē. Ļoti augstā līmenī organizēta intelektuālā izaugsme ar laiku izveidojās kā jezuītu ordeņa savveida raksturlielums²², — kas attiecīgi ļāva gan izvērst izglītojošo darbu²³, gan noturēt spraigas un argumentētas debates reliģijas jautājumos ar līdzcilvēkiem²⁴. Nav viegli rekonstruēt konkrētā konflikta eskalāciju ar annālēs minēto Plagmanu, taču skaidrs, ka gala rezultāts bija ievēribas cienīgs. Cik noprotams, strīdā bija iesaistījušies ne vien Jelgavas katoļi un luterāņi, bet arī pilsētas rāte. Rezultātā nemieru cēlāju nolemts sodīt, un sankcijas ir visnotaļ savdabīgas: Plagmans apņemas finansēt divus mākslas darbus — "Svētās Jaunavas Marijas" un vēl vienu, mazāku "Svēto Joahima un Annas" atveidu²⁵. Vēlāk abas gleznas ievietotas jezuītu apkalpotās Jelgavas Sv. Jura katoļu baznīcas (4. att.) sānu altāros.

Senie baznīcas vizitāciju akti liecina, ka "Svētās Ģimenes" altāra augšējā daļā tiek iekļauts "Svēto Joahima un Annas" tēlojums, kur gan Svētajam Jāzepam, gan Marijai, gan Jēzum virs galvām bijuši izveidoti sudraba kroņi. Savukārt "Epistulas" (labajā) pusē bijis altāris ar "Svētās Jaunavas Marijas" atveidu.

4. att. Jelgavas Sv. Jura baznīca. 1643–1644.
VKPAI PDC Jelgavas baznīcas lieta. Inventāra Nr. 2540-62-KM

Tās galvu rotāja divpadsmit sudraba zvaigznes, bet kāja atbalstījās uz sudrabā veidota mēness sirpja, virs Dievmātes krūtīm bija redzama liela sudraba sirds, kā arī apzeltīts krucifikss. Arī šeit Vissvētākās Jaunavas un viņas Bērna Jēzus galvas rotāja sudraba kroņi²⁶. Jāpiebilst, ka sudraba aplikācijas Jelgavas Sv. Jura baznīcā greznoja arī 17. gs. darināto centrālā altāra Krustā sistā atveidu.

19. gs. otrajā pusē baznīcas sānu altāri tika pārveidoti, iegūstot neogotisku risinājumu un Jūliusa Dēringa (*Julius Johann Döring*, 1818–1898) darbus: 1863. g. gleznoto “Siksta Madonnas” kopiju un 1868. g. veidoto “Svēto Ģimeni”²⁷. Savukārt abu altāru vecās gleznas mainīja savu atrašanās vietu. Par “Svētās Marijas atveidu” 1936. g. ziņas sniedzis katoļu priesteris un mākslas vēstures pētnieks Kazimirs Jasens (*Kazimiras Jasēnas*, 1867–1950)²⁸, apgalvojot, ka glezna ievietota Jelgavas katoļu kapu kapličā. Laimīgā kārtā iespaidu par gleznu papildina arī Jasena grāmatā ievietotā melnbaltā reprodukcija²⁹ (5. att.).

5. att. Svētās Jaunavas gleznojums Jelgavas katoļu kapu kapličā. Jasēnas K. *Visuotinė meno istorija*. Mintauja, 1936. P. 377.

Negaidīts atklājums

Ilgu laiku tika uzskatīts, ka mākslas darbs, par kura atrašanās vietu Kazimirs Jasens norādījis katoļu kapu kapliču³⁰, Otrā pasaules kara laikā gājis bojā. Tomēr Kazimira Jasena grāmatā publicētā Jelgavas "Dievmātes" gleznas fotogrāfija³¹ piesaistījusi sakrālās mākslas mantojuma saglabāšanas entuziasistu uzmanību, ļaujot atpazīt to attālā Latgales nostūrī. Zināms, ka glezna vismaz kopš 1970. g. glabāta Kaunatas baznīcas sakristejā "aiz skapja, ietīta lupatās" un "Kaunatā dzīvo sieviete, kas atceras, ka šo mākslas darbu 1970. g. pa nakti pārveda no Dukstigala uz Kaunatu priesteris Jānis Zelčs."³² Tiecoties šķetināt vēstures uzdotos jautājumus, talkā nāk bīskapa Jāņa Cakula 1996. g. publicētais pētījums³³, kas paskaidro, ka tik tiešām, Jelgavā savulaik strādājis priesteris, kurš dzimis 1937. g. 30. janvārī Tilžas draudzē, ieguvis vidējo izglītību un mācījies Rīgas Metropolijas Garīgajā seminārā (kur iestājies 1958. g.), iesvētīts par priesteri 1966. g. 22. maijā (tas notika Rīgas Sv. Jēkaba katedrālē, un ceremoniju veica kardināls Julians Vaivods). Drīz pēc tam (kopš 1966. g. 21. jūlija) Jānis Zelčs darbojies kā Jelgavas draudzes vikārs un apkalpojās Kalnciema draudzi. Savukārt 1970. g. 22. maijā viņš pārcelts darbā uz Kaunatu un Dukstigalu, kur līdz 1973. g. jūnijam bijis šo draudžu prāvests. Pēc ilggadējas kalpošanas Peipiņu, Rageļu, Baltinovas, Ilūkstes, Bebreņu, Rubeņu, Mežvidu un Nautrēnu draudzēs priesteris aizgājis mūžībā 1982. g. 30. novembrī, un ir apbedīts Mežvidu draudzes kapsētā.

Acīmredzot 1970. g. ir bijis izšķirošs Jelgavas "Uzvaras Dievmātes" pastāvēšanas vēsturē, un kaut kādu, līdz šim nenoskaidrotu iemeslu dēļ mākslas darbs, līdz ar 33 gadus veco priesteri³⁴ — krasi mainīja atrašanās

vietu. 2013. g. ar vietējā priestera Haralda Broka gādību glezna ielikta jaunā rāmī un novietota draudzes namā.

Uzraksts

Gleznas gaitas laikā un telpā sniedz liecības par Latvijas kultūras mantojuma sarežģīto situāciju un neskaitāmajām mīklām. Savukārt mākslas darbs pats ietver vēstījumu, kas daudzas no mīklām negaidīti un pārsteidzoši atrisina. Apgleznotais audekls ir piestiprināts masīvai koka pamatnei, uz kuras (gleznas aizmugurē) vidusdaļā redzams

6. att. Johans Andreāss Leitners (Johann Andreas Leutner, 1678–1745). Uzvaras Dievmāte. Kreisā puse. 1737. Audekls, koks, eļļa. 155 x 95 cm. Kaunata. Foto: Andris Vasiļevskis, 2015

uzraksts latīņu valodā (6. att.), kurš liecina par mākslas darba savdabīgajiem tapšanas apstākļiem:

*Am1801 ??????????????????
 ??????????von G. A. Gruenicek [?]
 Maler zu Mitau
 1801. 28. July.
 ✖
 DOM adGloriam
 BV MariaeadHonorem
 Imago haecAnno 1737 die 5.Dicembris
 InmulctamdishonorataeVerbisblas-
 phemisejusdem VIRGINIS sinelabe
 CONCEPTAE
 SumpsibusPetriPlagmann* ???
 etCivisMittaviensis
 comparata
 a JoannaeAndrea*

Leitnerpicta.

* Blasphemator

Mākslinieks

Rakstot par Latvijas 17.–18. gs. sakrālo glezniecību, jāmin fakts, ka šajā jomā, ar retiem izņēmumiem, mākslas darbi figurē kā anonīmu mākslinieku veikums. Citādi ir ar portretu glezniecību, kur gan paši artefakti, gan ziņas par meistaru vārdiem saglabājušās krietni kuplākā skaitā. Tāpēc sevišķi nozīmīga ir Kaunatā atrastās gleznas uzraksta daļa, kas ietver vārdus “a Joannae Andrea Leitner picta”.

Par šāda mākslinieka darbību Jelgavā atrodams ziņas gan Jūliusa Dēringa (*Julius Döring*, 1818–1898) pierakstos balstītajā Vilhelma Neimaņa (*Johann Wilhelm Carl Neumann*, 1849–1919) publikācijā³⁵, gan vēlāk Paula Kampes (1885–1960) sarakstītajā ziņu klāstā³⁶. Apkopojot skopās ziņas, nedaudz izvērstāku informāciju savulaik sniegusi mākslas zinātniece Ieva Lancmane (1943–2004)³⁷. Līdz ar to kļūst skaidrs, ka Johans Andreāss Leitners (*Johann Andreas*

Leutner; Leuttner; Läuttner, 1678–1745) pārstāvēja visnotaļ plašu un redzamu mākslinieku dzimtu, kas 17.–18. gs. darbojās Jelgavā.

17. gs. otrajā pusē Jelgavā no Arnfeldes ieceļoja pozamentu un suku taisītājs Johans Leitners ar ģimeni. Leitnera dēli Kristians un Johans Andreāss kļuva par gleznotājiem³⁸. 15 gadu vecumā (1693) mākslinieks Johans Andreāss pirmoreiz minēts pilsētas dzīves aprakstos kā *Mahlergesell* (gleznotājzēlis). Kara un mēra posta skarbajam laikmetam spītējot, iezīmējis savas dzīves gaitas ar visnotaļ priecīgu notikumu, — 1710. g. viņš apprecējis Juliānu Bencīnu, portretista un garšvielu tirgotāja Johana Heinriha Bencīna, vecākā, meitu. Cik noprotams, Johans Andreāss Leitners, pēc tam, kad pametis zviedru militāro dienestu, specializējās portretu glezniecībā, un acīmredzot pieprasījuma šāda tipa pasūtījumiem tālaika Jelgavā netrūka. Māksliniecisko ierosmju ziņā svarīgs fakts, ka Leitnera tēva senči nākuši no Austrijas. Tas, iespējams, noteica dzimtas piederību katoļu draudzei, un līdz ar to — radošo centienu ievirzi specifiski katoliskā gultnē. Leitneram bija seši bērni, no kuriem jaunākais Kristofers Ferdinands (1722–1788) arī kļuva par mākslinieku³⁹. Sešdesmit septiņu gadu vecumā Jelgavā Johans Andreāss Leitners aizgāja mūžībā.

Gleznas vēstījums

Gleznojums, kas pieder Johana Andreāsa Leitnera otai, atklāj lakonisku un tajā pat laikā nozīmīgu informāciju. Uz zeltainu mākoņu fona Vissvētākā Jaunava tēlota pilnā augumā, stāvot uz mēness sirpja, labajā pusē turēdama Jēzu (7. att.). Garā, sarkanā kleita sniedzas līdz zemei, nedaudz atsedzot vien kailo kāju purngalus. No labā pleca ap Jaunavas stāvu vijas tumši zils apmetnis, savukārt Bērna augumu sedz balti zeltains auduma gabals, kas bagātīgās krokās ieslīpi viļņojas uz leju. Balts ir arī Dievmātes plīvurs, kas krīt pār pleciem uz muguru,

7. att. Johans Andreāss Leitners. Uzvaras Dievmāte. 1737.
Audekls, koks, eļļa. 155 x 95 cm. Kaunata. Foto: Andris Vasiļevskis, 2015

izceļot viņas garo, cirtaino matu tumši zeltaino mirdzumu.

Mēness sirpis novietots uz simboliska zemeslodes atveida. Ap to apvijusies čūska, kas — kā atgādinājumu par cilvēces grēkā krišanu — aiz pagara kāta, izsmējīgi, zobos tur ābolu. Tomēr bravūrīgā panākumu svinēšana tiek spēji iztraucēta: mātes rokās ērti atsēdies, mazais Jēzus ar iespaidīgu krusta šķēpu satriec galvu ļaunuma valdniekam, ko, samīdama pie zemes, piespiedusi Dievmāte, pārlicinoši demonstrējot uzvaru pār to.

Par spīti situācijas dramatismam, Bērna sejā un pat visā augumā vērojams miers. Līdzīga izteiksme valda arī Dievmātes tēlā: ideāli veidotie sejas panti ar tumšajām, nedaudz ieslīpajām acīm, pagaro degunu un cieši sakniebtajām lūpām pauž mierpilnu domīgumu. Katrā ziņā barokālais kontraposts un tērpu kroku plīva neizjauc kopnoskaņas svinīgo un nopietno raksturu.

Mākslinieka meistarību apliecina gan pārlicinoši iekomponētais un uzbūvētais Dievmātes stāvs, gan ļoti smalki veidotās detaļas, piemēram, pērļu bumbiņas, mati, pat čūskas spīdīgie zobi un krokainā āda.

Gleznas aizmugurē (augšējā daļā) vācu valodā stāstīts arī par 1801. g. veiktajiem pārgleznojumiem, un, tik tiešām, rokrakstu atšķirības ir nojaušamas (piem., Dievmātes labās rokas, kreisās pēdas, drapēriju u.c. fragmentos). Nav izslēgts, ka kādi labojumi veikti arī pēc sudraba elementu noņemšanas.

Salīdzinājumi

Mēģinot izprast Jelgavas tēlojuma nozīmi plašākā kontekstā, nepieciešams pievērst uzmanību tieši ikonogrāfiskajam tipam, meklējot līdzības un konstatējot atšķirīgo radniecīgos mākslas darbos.

Vērtējot pēcreformācijas laika mantojumu, sevišķi sakrālās glezniecības jomā, jākonstatē, ka ne vien Latvijā, bet arī krietni plašākā areālā absolūtā pārākumā ir t.s. Bezvainīgi leņemtās tēls. Salīdzinot ar Jelgavas gleznojumu, saistoši šķiet līdzīgie

8. att. Bartolomé Estebans Muriljo (*Bartolomé Esteban Murillo*, 1617/18–1682). *Bezvainīgā leņemšana*. 1660–1665. Audekls, eļļa. 206 x 144 cm. Museo Nacional del Prado, Madride. <https://s-media-cache-ak0.pinimg.com/236x/ab/7b/c7/ab7bc7a4de54896801684f833020ad3b.jpg>

atribūti kā pilnā augumā atveidotā Marija, mēness sirpis zem tās kājām, reizēm arī zemeslode un divpadsmit zvaigžņu loks ap galvu. Tomēr būtiski atšķirīga iezīme bija Bērna Jēzus iztrūkums tēlojumos. Dogmāts par Bezvainīgo leņemšanu ir samērā jauns (1854. g. 8. decembrī to izsludināja pāvests Pījs IX⁴⁰), tomēr Bezvainīgi leņemtās Dievmātes godināšana un atveidojumu ģenēze ir krietni senāka⁴¹. Ievērojams ir šādu mākslas darbu skaits katoliskajā Eiropā. Viens no visražīgākajiem un arī populārākajiem šīs tēmas atveidotājiem savulaik bija Bartolomé Estebans Muriljo (*Bartolomé Esteban Murillo*, 1617–1682) (8. att.). Arī Latvijas sakrālajā telpā visbiežāk atrodamas tieši šī mākslinie-

ka darbu kopijas un parafrāzes, piem., Preiļu Visssvētās Jaunavas Marijas Debesīs uzņemšanas kapelā (altārglezna), Pušas Visssvētās Trisvienības Romas katoļu baznīcā (centrālā altāra noslēguma daļā), Nautrēnu Jaunavas Marijas Bezvainīgās Ieņemšanas Romas katoļu baznīcā (altārglezna), Vanagu Sv. Annas Romas katoļu baznīcā (altārglezna), Bērzgales Dieva apredzības Romas katoļu baznīcā (altārglezna), Valmieras Jaunavas Marijas debesīs uzņemšanas Romas katoļu baznīcā (altārglezna) u.c.

9. att. Madonna uz mēness sirpja. 15. gs. Rīgas vēstures un kuģniecības muzejs. Rīgas dievnamī. Arhitektūra un māksla. (Aut. kol.) Rīga: Zinātne, Apgāds "Mantojums". 278. lpp.

10. att. Cilņu grupa virs Rīgas pils ziemeļu ieejas. Dievmāte ar Jēzus bērnu (1515) un Livonijas ordeņa mestrs Valters fon Pletenbergs (pēc 1535). Rīgas dievnamī. Arhitektūra un māksla. 285. lpp.

Ar Bērnu, savukārt, redzama t.s. "Saulē tērtā Sieva"⁴². Šī tipa ikonogrāfija balstās Jaunās Derības Jāņa Atklāsmes grāmatas tekstā: "Pie debesīm parādījās liela zīme: sieva saules tērpā, mēness apakš viņas kājām un viņai galvā divpadsmit zvaigžņu vainags" (Jņ. Atkl. 12:1). Dievmātes atveids, Jaunavai pilnā augumā stāvot uz mēness sirpja, ar kroni galvā un Bērnu Jēzu rokās, atsauc atmiņā zināmos Livonijas sakrālās mākslas paraugus, kas laimīgā kārtā saglabājušies no senās godības. Tāda ir, piem., "Madonna uz mēness sirpja" (15. gs.), kas patlaban atrodas Rīgas vēstures un kuģniecības muzejā (9. att.), kā arī "Dievmāte ar Jēzus bērnu" (1515) cilnī virs Rīgas pils ziemeļu ieejas (10. att.).

11. att. Migels Kabrēra (Miguel Mateo Maldonado y Cabrera, 1695–1768). Apokalipses Jaunava. Ap 1760. Audekls, eļļa. Museo Nacional de Arte, Mehiko. http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Miguel_Cabrera_-_The_Virgin_of_the_Apocalypse_-_Google_Art_Project.jpg

Tāpat ar Bēru tiek tēlota “Apokalipses Jaunava” (11. att.). Arī šo atveidu idejiskais pamatojums meklējams Jāņa Atklāsmes grāmatas 12. nodaļas tālākajā tekstā, kur aprakstīti dramatiskie notikumi ar Bērna dzimšanu, konfrontācijā ar pūķi (vecu čūsku), bēgšanā un izglābšanās.

“Uzvaras Dievmāte”

Vismaz kopš 7. gs. Jaunava Marija tikusi asociēta ar uzvarām pār Kristīgās ticības, se-

višķi Katolicisma pretiniekiem⁴³ (kas svarīgi arī Jelgavas gleznas tapšanas situācijā), ar laiku paplašinot konceptu ar tādiem nojēgumiem kā žēlastības un tikumu uzvara pār grēku u.c. Bet visciešāk “Uzvaras Dievmātes” kulta ir saistīts ar slaveno Lepanto kauju⁴⁴, kuras piemiņai pāvests Pijs V ierosināja ik gadus svinēt “Uzvaras Dievmātes” svētkus, — jo saistīja šo veiksmi tieši ar Vissvētākās Jaunavas palīdzību. 1573. g. pāvests Gregors XIII nomainīja “Uzvaras Dievmātes”

svētku nosaukumu uz “Svētā Rožukroņa” svētkiem. Pāvests Klements XI paplašināja svinēšanu visā latīņu ritā, ierakstot tos Vispārējā Romas kalendārā 1716. g. un nozīmējot oktobra pirmo svētdienu kā svētku dienu. Savukārt pāvests Pijs X 1913. g. pārcēla svinamo dienu uz 7. oktobri, bet pāvests Jānis XXIII 1960. g. nomainīja nosaukumu uz “Rožukroņa Dievmātes” svētkiem⁴⁵.

Ar laiku tika izstrādāta arī “Uzvaras Dievmātes” (latīniski *Sancta Maria de Victoria*) ikonogrāfija⁴⁶, kas uzrāda visnotaļ sarežģītu māksliniecisko programmu. No vienas puses, tiek saglabāti atsevišķi elementi, kas redzami Jāņa Atklāsmes grāmatā balstītajā Bezvainīgi leņemtās tēlā: mēness sirpis, zemeslode un 12 zvaigžņu vainags. Taču klāt nākuši arī gluži jauni motīvi. *Immaculata Conceptio* tipam obligātā baltā kleita nomainīta ar sarkanu (apmetņa zilā krāsa saglabājas) un Mātes rokās redzams Jēzus Bērns, kas ar garu šķēpu satriec galvu pie Dievmātes kājām esošajai čūskai. Šāda sižeta literārais pirmavots meklējams Vecās Derības tekstā: “Un Es celšu ienaidu starp tevi un sievu, starp tavu dzimumu un sievas dzimumu. Tas tev sadragās galvu, bet tu viņam iekodīsi papēdī.” (1. Moz. 3:15).

Pēcreformācijas laikos šis tips ieguva popularitāti katoliskajā pasaulē, tostarp Austrijā un Bavārijā. Vācu areālā to dēvē par “*Maria vom Siege*”. Savukārt itāļu kultūrā šie atveidi pazīstami arī ar nosaukumu “*Figlia del tuo Figlio*” (tava Dēla meita), kas akcentē domu par Marijas Bezvainīgo leņemšanu un Kristu kā vienīgo Pestītāju, — tādēļ tieši Bērns ir tas, kas iedur krusta šķēpu čūskas galvā⁴⁷. Tomēr jāsaprot, ka, par spīti ievērojamai tēlojuma un idejiskajai atšķirībai, gan Rietumeiropas mākslas vēstures tekstos, gan arī konkrētās Jelgavas gleznas aprakstos (baznīcas vizitāciju tekstos) “Uzvaras Dievmātes” gleznas apzīmēšanai nereti tiek lietoti tādi jēdzieni kā: “Bezvainīgi leņemtā”, “Bezvainīgā Jaunava Marija”, “Bezvainīgās leņemšanas Jaunava”, “Bezvainīgās leņemšanas Marija”,

“Bezvainīgi leņemtā Jaunava” u.tml., — tādējādi veicinot maldinošu priekšstatu un dažādu misēkļu vairošanos.

Karlo Marata

Liela loma “Uzvaras Dievmātes” tēla popularizēšanā Itālijā bija māksliniekam Karlo Maratam (*Carlo Maratta*, arī *Maratti*, 1625–1713). Pārsvarā viņš darbojās Romā un, iedvesmojoties no tādiem autoriem kā

12. att. Karlo Marata (*Carlo Maratta*, arī *Maratti*, 1625–1713). Svētā Jaunava tronī ar sv. Karlo Boromeo, sv. Ignaciju Lojolu un eņģeļiem. Ap 1685. *Santa Maria in Vallicella*, Roma. No: http://makeyourideasart.com/wp-content/uploads/2013/12/MARATTI_Carlo_Madonna_and_Child_Enthroned_with_Angels_and_Saints.jpg

13. att. Karlo Marata
Bezvainīgā leņemšana.
Ap 1660. Privātkolekcija,
Hamburga. <http://necspenecmetu.tumblr.com/post/70879281927/carlo-maratta-the-immaculate-conception-c-1660>

14. att. Karlo Marata
Bezvainīgā leņemšana.
1663. S. Isidoro, Cappella
de Sylva, Roma. <http://www.cantualeantonianum.com/2012/12/immacolata-figlia-del-tuo-figlio.html>

Anībale Karači (*Annibale Carracci*, 1560–1609) un Andrea Saki (*Andrea Sacchi*, 1599–1661), centās vēlā baroka glezniecību vadīt klasicizējošā gultnē. 17. gs. 60. gados Maratas darbnīca bija visprominentākā Romā (pēc arhitekta Frančesko Borromīni (*Francesco Borromini*, 1599–1667) nāves Marata tika uzskatīts par Romas vadošo mākslinieku), un gleznotāja klientu loku veidoja Eiropas turīgākie pilsoņi. 1664. g. K. Marata kļuva par Svētā Lūkas akadēmijas vadītāju (*Accademia di San Luca*), un šajā amatā viņš sevišķi veicināja antīkās mākslas studijas.

Starp izcilā gleznotāja darbu pasūtītājiem bija augstākās garīdzniecības pārstāvji, tostarp pāvests Klements X, kuram Marata 17. gs. 70. gados izgleznoja Altjēri pils (*Palazzo Altieri*) salonu ar pāvesta valdīšanas slavinošu fresku. Jāatzīmē, ka, līdzīgi Jelgavas gleznotājam Johanam Andreāsam Leitneram, arī K. Marata darbojās kā portretu

15. att. Karlo Marata. Jaunava godībā ar sv. Sales Francisku un sv. Villanovas Tomu. 1671. Sv. S. Agostino, Sjēna. http://www.viaesiena.it/uploads/viaesiena/immacolata_ago.jpg

gleznotājs, vienīgi klientu loks abiem māksliniekiem bija krietni atšķirīgs. Marata gleznoja kardinālu Antonio Barberini (ap 1660, *Palazzo Barberini*), pāvestu Klementu IX (1669, Vatikāna *Pinacoteca*) un citus augstu stāvošus Baznīcas kalpus.

Mākslinieks aktīvi sadarbojās ar Jēzus Sadraudzības biedriem un labprāt gleznoja ordeņa svētos. Par šo interesi liecina gleznas, kā, piem., "Jaunava ar Kārli Boromeju, Ignaciju Lojolu un eņģeļiem" (ap 1685) (12. att.), Debesu Ielejas Svētās Marijas baznīcā (*Santa Maria in Valicella; Chiesa Nuova* (ap 1675)) un "Svētā Franciska Ksavera nāve" (1674–1679) Sv. Franciska Ksavera kapelā Sv. Jēzus Vārda (*Il Gesù*) baznīcā.

Daudzskaitlīgi mākslinieka radošajā mantojumā ir Dievmātei veltītie gleznojumi, kuru dēļ laikabiedru vidū viņš pat ieguva palamu *Carluccio delle Madonne* (Madonnu Kārlēns). Un to vidū ir arī vairāki "Uzvaras Dievmātes" tipa atveidi, kas, līdzīgi, kā jau minēts, nereti tiek dēvēti par "*Immacolata Conceptio*". Tā, piem., ap 1660. g. gleznota kompozīcija šobrīd glabājas privātkolekcijā Hamburgā (13. att.). Savukārt 1663. g. līdzīgā veidā traktēta ir altārglezna (saukta par *Immacolata "figlia del tuo Figlio"*) Rodrigo Lopesa de Silvas (*Rodrigo Lopez de Sylva*) kapelai Svētā Izidora (S. *Isidoro*) baznīcā⁴⁸ (14. att.).

Savdabīgu variāciju par "Uzvaras Dievmātes" tēmu K. Marata uzgleznojis 1671. g. Sv. Augustīna (S. *Agostino*) baznīcai Sjēnā. Attēloto ainu, kas tapa kā Agostino Kidži, pāvesta Aleksandra VII radnieka pasūtījums, sauc "Jaunava godībā ar sv. Sales Francisku un sv. Villanovas Tomu" (15. att.). Tajā

16. att. Nezināms mākslinieks. Bezvainīgā leņemšana. 18. gs. http://www.renzocampanini.it/index.php?cat=9&operaid=3226&title=immacolata_concezione

17. att. Nezināms mākslinieks. Bezvainīgā leņemšana. 18. gs.
Audekls, eļļa. 71 x 49,4 cm. Privātkolekcija.
<https://www.bidsquare.com//8/after-carlo-maratta-italian-1625-1713-immaculate-conception>

Marijai mugurā balta kleita un balts apmetnis (absolūtās šķīstības simbols), savukārt Bērns, kas aktīvā kustībā ar šķēpu pieveic zemeslodei draudošo čūsku, šoreiz nav vis Dievmātes rokās, bet gan stāv Pats uz savām kājām.

K. Maratam bija daudz skolnieku un sekotāju. Tāpēc nav brīnums, ka, sevišķi ar grafikas lapu palīdzību (16.–18. att.), viņa idejas atbalsojās tālu uz ziemeļaustrumiem, sevišķi Austrijas un Bavārijas reģionos. Šos ierosmju izplatības ceļus vērts paturēt prātā, domājot par Jelgavas gleznotāja Johana Andreāsa Leitnera austrisko cilmi.

Savukārt Latvijas teritorijā Jelgavas paaugs ir vienīgais līdz šim zināmais “Uzvaras Dievmātes” ikonogrāfiskā tipa tēlojums.

18. att. Nezināms mākslinieks. Bezvainīgā leņemšana. 18. gs. (?).
La chiesa di Sant'Antonio di Padova, Terni.
http://it.wikipedia.org/wiki/Immacolata_Concezione#mediaviewer/File:Immacolata_secondo_Genesi_3,15.tif

“Rožukroņa Dievmāte”

Kā iepriekš minēts, “Uzvaras Dievmātes” godināšana cieši savijusies ar “Rožukroņa Dievmātes” pielūgsmi, kas, tāpat kā “Sāpju Dievmātes” sižeti, Latvijas sakrālajā glezniecībā ir bijuši visnotaļ izplatīti⁴⁹. Taču pēdējam raksturīgi, ka cīņas kaislības nomaina salīdzinoši mierīgāks situāciju risinājums: visbiežāk Marija ar Bēnu Jēzu redzama kādu svēto sabiedrībā. Tā, piem., visnotaļ izvērst “Rožukroņa Dievmātes” atveidojums skatāms Aglonas bazilikas sānu altārī (19. att.). Līdzās centrālajai kompozīcijai šo 19. gs. pirmās pusē gleznojumu papildina medaljonu vainags

ar atsevišķās ainās izkārtotu stāstījumu. Savukārt centrālā glezna rāda ne tikai parasto notikumu aprakstu, Dievmātei un Kristusbērnam sniedzot rožukroni sv. Dominikam un sv. Sjenas Katrīnai, bet arī Latgalē bieži sastopamo gleznojuma "ietērpšanas" paradumu. Fona laukums, tāpat arī figūras nereti tiek noklātas ar audumu vai metāla aplikācijām, brīvas atstājot tikai sejas un rokas. Šajā gadījumā gleznojumu sedz metāla "tēpi" un aplikatīvi mākoņu vāli, bet rokās ielikti "īsti" rožukroņi. Šī gleznas apdare sasaucas ar senkrievu

19. att. Nezināms mākslinieks. Rožukroņa Dievmāte. 19. gs. sākums. Audekls, eļļa, metāls. Aglonas Vissvētās Jaunavas Marijas Debess ūzņemšanas Romas katoļu bazilika. Kaminska R., Bistere A. Sakrālās arhitektūras un mākslas mantojums vēsturiskajā Preiļu rajonā. Rīga: "Neputns", 2013. 29 lpp.

20. att. Dievmāte ar sv. Jāni un sv. Francisku. 18./19. gs. Audekls, eļļa. 167,5 x 86,5 cm. Pilcenes Sv. Antona Romas katoļu baznīca. Foto: Andris Vasijevskis, 2015.

ikonu, taču arī tuvāko katolisko kaimiņnovadu mākslā šis paradums stipri iesakņojies⁵⁰.

Ar "Rožukroņa Dievmātes" tipu "Uzvaras Dievmātes" tēlojumus saista to rašanās konceptuālā tuvība. Savukārt vizuāli Latvijas mākslā "Jelgavas Uzvaras Dievmātei" visradniecīgākais atveids meklējams Pilcenē — tā ir kreisās puses sānu altāri ievietotā altārglezna "Dievmāte ar sv. Jāni un sv. Francisku" (18.–19. gs.) (20. att.). Jādomā, tās autors par pamatu ņēmis grafikas tehnikā pavairotu mākslas darba paraugu, spoguļattēlā pārfrāzējot itāļu meistara Andrea del Sartro (*Andrea del Sartro*, 1486–1531) gleznu "Madonna ar harpijām" (1517, Florence, *Uffici* galerija).

Te nedaudz variētas detaļas (pazudušas harpijas, Madonnas sejai piešķirti smalki, raksturīgi vaibsti), bet pamatkompozīcija ar kopējo laukumu un apjomu izkārtojumu, figūru sarežģītajiem rakursiem ir saglabāta⁵¹.

Lai arī tēlojuma ideja un personāžu skaits gleznās atšķiras, Pilcenes Dievmātes atveids noskaņojumā un kompozicionālajā risinājumā sasaucas ar Jelgavas "Uzvaras Dievmātes" gleznu, turklāt — paradoksālā kārtā — šodien ne tikai mākslinieciski, bet arī ģeogrāfiski tai ir vistuvākais.

Noslēgums

Līdzības un — vēl jo vairāk — atšķirības no citiem mākslas darbiem pasvīturo Jelgavas "Uzvaras Dievmātes" unikālo raksturu un akcentē tās vietu Latvijas sakrālās mākslas mantojumā.

Spītējot dažādu laikmetu sabiedriskās dzīves peripetijām un mākslas darba struktūrā ienestajām korekcijām, glezna glabā gan mākslinieciskas, gan idejiskas vērtības, kas Latvijas kultūrvidē ir būtiski svarīgs ieguvums. Visupirms tā iezīmīga kā vienīgais zināmais "Uzvaras Dievmātes" ikonogrāfiskais tips reģionā sastopamajos Kristus Mātes atveidos. Ne mazāk saistošas ir atklāsmes par kompozīcijas autorību. Vietējos 17.–18. gs. sakrālās mākslas paraugos šāda rakstura ziņas nebūt nav bieži sastopamas, tāpēc Jelgavas glezna ir uzlūkojama kā vēra ņemams informācijas avots attiecīgā laikmeta mākslas procesu pētniekiem.

Vēlme izziņāt kompozīcijas radīšanas priekšnosacījumus un kontekstu paver priekškaru veselai laikmeta panorāmai, kas atklāj gan valdošās domas, gan raksturo interesi, uzņēmību un aktivitātes šo ideju aizstāvībā. Glezna stāsta par teju vai neprātīgām kaislībām, kas gājušas kopsolī ar veldzes, cerības un jēgas meklējumiem, kā arī centieniem visas šīs pieredzes formas iemiesot redzamos tēlos.

Droši vien jaunatklātā mākslas darba patiesā būtība slēpjas tās potenciālā: gan

drīz 300 gadu garumā audeklā un krāsās ietvertais tēlojums kalpo kā ilgstošajā tagadnē izteikts aicinājums uz tikšanos. Savulaik Jēzus Sadraudzības dibinātājam Ignacijam Lojolam vizijās apjaustā Dievmātes klātbūtne lika nopietni pārvērtēt un pat radikāli mainīt visu dzīvi: "Pieredzētais viņu stiprināja un uz visiem laikiem apveltīja ar tādu ticības pārliecību, ka bieži vien tas sprieda: pat ja nebūtu Rakstu, kas ievadītu ticībā, es būtu ar mieru mirt ticības dēļ, smēloties spēku tikai redzētajā vien."⁵² Nav izslēgts, ka arī Johana Andreāsa Leitnera gleznotais tēls iemieso iespēju gūt gan mierinājumu, gan stiprinājumu, un — galu galā — ticībā balstītu pārliecību par uzvaru.

Attēlu parakstos saglabātas mākslas darbu nosaukumu oriģinālās versijas, arī gadījumos, kad "Uzvaras Dievmātes" ikonogrāfiskais tips kļūdaini dēvēts par "Bezvainīgi leņemto".

Avoti un piezīmes

- ¹ Resp., Vācu ordeņa atzars Livonijā.
- ² Par svētceļnieku zīmēm un Rīgu kā Dievmātei veltītu svētceļojumu vietu sīkāk skat. — Ose I. Dažas liecības par viduslaiku svētceļojumiem un svētceļnieku zīmēm Rīgā un citur Livonijā. Grām.: *Senā Rīga. Pētījumi pilsētas arheoloģijā un vēsturē*. Nr. 8. Rīga: Latvijas vēstures institūta apgāds, 2015. 62.–91. lpp.
- ³ Grosmane E. Madonnas atgriešanās. *Studija*. 2005. 5 (20): 48.
- ⁴ Plašāk par Dievmātes kulta izplatību senajā Livonijā sk. Priede A. Dievmātes ikonogrāfiskais tēls Kurzemes (un senās Rīgas) tēlniecībā". Diplomdarbs Latvijas Mākslas akadēmijā, 1990. Manuskripts LMA.
- ⁵ Grosmane E. Madonnas atgriešanās. 49. lpp.
- ⁶ Katoļu garīgā ordeņa Jēzus Sadraudzību jeb jezuītu ordeni 1534. g. dibinājis Ignacijs Lojola (*Ignatius Loyola; Iñigo López Oñaz*

- de Loyola, ap 1491–1556), lai tālāk izplatītu un nostiprinātu katoļticību, un 1540. g. to apstiprināja pāvests Pāvils III. Ordenis pastāvēja līdz 1773. g. (Krievijā līdz 1820. g.) un vēlāk — 1814. g. — tika atjaunots. Jezuītu mītnes atkarībā no to uzdevumiem un piešķirtajām tiesībām veidoja kā misijas, rezidences vai kolēģijas.
- ⁷ Jezuītu ordenis Latvijas teritorijā darbojās Polijas asistences Lietuvas provinces sastāvā. (Asistence, province — jezuītu ordeņa teritoriāli administratīvās vienības.)
- ⁸ Precīzs Ignācija Lojolas dzimšanas datums nav zināms. Ir pētnieki, kuri pieturas pie gadskaitļa 1493. (piem., Перроа А. Святой Игнатий Лойола Символ. 1991. 26:136), kas iesakņojies pēc mutiskām liecībām, kuras savāktas viņa kanonizācijas laikā). Tomēr vairums avotos ar lielāku vai mazāk pārliecību minēts tieši 1491. g. (piem., Burke M. B. *Jesuit Art and Iconography, 1550–1800*. New Jersey, 1993. P. 7; Быков А. И. Лойола: Его жизнь и общественная деятельность. Grām.: Жизнь замечательных людей. Санктпетербург, 1993. С. 300; Ladusāns S. Svētais Ignāts no Lojolas. *Societatis Jesu — Jēzus sadraudzība. Jezuītu tapšanas gaitas. Katoļu Dzeīve*. 1991. 7: 11).
- ⁹ "10. Agrākās fantāzijas pamazām izzuda, pateicoties šīm svētajām vēlmēm, kas guva apstiprinājumu kādā redzējumā. Reiz naktī, būdams vēl nomodā, viņš skaidri redzēja Dievmāti ar svēto Bērnū Jēzu un, krietnu laika sprīdi abos lūkodamies, jūta ielūstam dvēselē neizsakāmu veldzi. Viņā radās tāds riebums pret savu iepriekšējo dzīvi, it īpaši pret visu miesīgo, ka dvēsele tam šķīta šķīstīta no visiem tik spilgtajiem iedomu tēliem, kas tajā agrāk bija jo dziļi iesakņojušies. Kopš šī mirkļa līdz pat 1553. gada augustam (kad šie vārdi rakstīti) viņš vairs ne reizi pat ne vismazākajā mērā 18. neļāvās miesīgiem vilinājumiem. Šī iemesla dēļ var secināt, ka vīzija bija nākusi no Dieva, lai gan viņš pats neuzdrīkstējās to pilnīgi droši apgalvot un neatklāja neko vairāk kā vien to, kas te minēts. Taču gan brālis, gan visi pārējie mājas iemītnieki maniņa, ka viņa dvēselē bija notikušas pārmaiņas." *Svētceļnieka piezīmes. Ignācija Lojolas autobiogrāfija*. [Tulkojis un komentējis Jānis Priede]. Rīga: KDI, 2002. 17. lpp. Par Dievmātes vizijām šajā dzīves aprakstā runāts arī citviet, piem., 29. (32. lpp.) un 100. paragrāfs (88.–89. lpp.).
- ¹⁰ Rahner H. *Ignatius von Loyola als Mensch und Theologe*. Freiburg: Herder, 1965. S. 222, 224, 275, 299, 300.
- ¹¹ Stravinskas P. M. J. *The Catholic Answer Book of Mary*. Chicago: Our Sunday Visitor, 1999. P. 131.
- ¹² Līdz pat šai dienai Jēzus Sadraudzības garīgās dzīves praksē Dievmātes godināšanai un pielūgsmei ir ļoti liela vieta. Piem., Father John A. Hardon, S. J. Archives. Sk. 2015. g. 5. aprīli: http://www.therealpresence.org/archives/Prayer/Prayer_042.htm
- ¹³ Smith J. C. *Sensuous Worship. Jesuits and the Art of the Early Catholic Reformation in Germany*. Princeton, Oxford, 2002. P. 24.
- ¹⁴ Attēls publicēts: Smith J. C. *Sensuous Worship*. P. 26.
- ¹⁵ Turpat, 27. lpp.
- ¹⁶ Piem., "Apokalipses Sievas" un "tota pulchra" ikonogrāfiskā tipa apvienojums, veidojot jaunas Bezvainīgi leņemtās (*Immaculata Conceptio*) atveidojuma versijas. Sīkāk sk. Stratton S. L. *The Immaculate Conception in Spanish Art*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- ¹⁷ Piem., brāļi Vīriksi — Johans (*Johannes*), Heronims (*Hieronymus*) un Antonijs (*Antonius*) darināja ilustrācijas spāņu jezuīta Hieronimo Nadala (*Jerónimo Nadal, Hieronimo Nadal, 1507–1580*) grāmatai "Evangelicae historiae imagines, adnotationes et meditationes", kas pirmpublicējumu piedzīvoja 1593. Stratton S. L. *The*

Immaculate Conception in Spanish Art. 62 p.

¹⁸ Francisks van Dolre bija holandiešu tirgotājs, kas dzīvoja Jelgavā. Miris 1695. g. 19. decembrī ("*Franciscus van Dolre ex Amersfoort in Hollandia, insignis benefactor Jesuitarum in Curlandia. Habitat Mittavae, mortus est 19 Dec. 1695*"). Latvijas vēstures avoti jezuītu ordeņa arhīvos (turpmāk LVA). *Latvijas vēstures avoti*. Sakārt. J. Kleijntjenss. Rīga, 1940. 3. sēj. 1. d. 9. lpp.). Viņa brālis Kristians van Dolre bija Jēzus biedrības misionārs Holandē, miris 1686. g. 20. augustā ("*Franciscus van Dolre fuit mercator Rigae. Frater eius, Christianus van Dolre, fuit missionaries Soc. Jesu in Hollandia († 20 Aug. 1686)*"). LVA, 94. lpp.

¹⁹ "*Quod si autem praeter expectationem evenire contingeret (quod tamen non spero futurum) tunc habebō ius repetendarum, et alio pro incremento divinae gloriae applicandi intentiones meas, quarum executiones malo ut habeat Societas, quam alius Ordo quia illa a multis annis laudabiliter et ferventer in augendo divino cultu et promovenda animarum salute se gessit.*" LVA, 95. lpp.

²⁰ Ne tikai privātpersonas, bet pat veselas dzimtas iegājušas vēsturē ar to, ka gadiem ilgi sniegušas finansiālu atbalstu reliģisko ordeņu, tostarp jezuītu, darbībai Latvijas teritorijā, — līdz ar to ievērojami sekmējot kultūrvēsturiskā mantojuma bagātināšanu. Nereti politisku motīvu vadīti, bet daudz biežāk reliģiskas pārliecības stimulēti, vairāki turīgie muižnieki pieslējās Romas katoļu konfesijai un ar saviem līdzekļiem un aktivitātēm rekatolizācijas procesā sniedza būtisku atbalstu. Tādi, piemēram, bija Šverīni Alsungā, Karmeli Skaistkalnē, Zībergi Ilūkstē, Līveni Līvberzē, Borhi Daugavpilī, Hilzeni Dagdā, Šadurski Pušā u.c.

²¹ "15. Ceļā viņu panāca kāds maurs, kas jāja uz mūļa. Risinot sarunu, abi sāka spriest par Dievmāti. Maurs apgalvoja,

ka, pēc viņa domām, Jaunava tiešām esot ieņēmusi bez vīrieša līdzdalības, taču tas nu gan nespējot ticēt, ka viņa būtu dzemdējusi, palikdama jaunava. Lai teikto pamatotu, tas atsaucās uz daudziem dabā rodamiem piemēriem, kādi vien nāca prātā. Maura viedokli izmainīt tā arī neizdevās, lai arī cik un kādus iebildumus Svētceļnieks neminēja. Vēlāk maurs devās uz priekšu tādā steigā, ka drīz vien izzuda skatienam, bet viņš, palicis viens pats, pārdomāja sarunu. Satraukums, kas bija to pārņēmis, modināja dvēselē neapmierinātību — viņam šķita, ka nav izpildījis savu pienākumu, savukārt nemiers uzurdīja nepatiku pret mauru. Svētceļniekam likās, ka ir rīkojies slikti, ļaudams kaut kādam mauram šādi izteikties par Dievmāti, un ka par viņas aizskarto godu būtu jāgūst gandarījums. Modās vēlēšanās doties uzmeklēt mauru, lai par visiem šiem apgalvojumiem to pamielotu ar pāris dunča dūrieniem. Pēc ilga iekšēja cīņina viņš tā arī palika neziņā un šaubās, kas īsti būtu darāms. Aizsteigdamies maurs bija teicies jājam uz kādu vietu, kas atradās visai tuvu, tai pašā virzienā, kurp devās viņš, tikai nedaudz atstatu no lielceļa, kas aizvījās garām.

16. Noguris, sprieždams, kā vajadzētu rīkoties, un tā arī neguvis īstu skaidrību par to, ko pienāktos apņemties izdarīt, viņš nolēma ļaut mūlim brīvu vaļu, proti, atlaist pavadu, kad ceļš dalīsies. Ja mūlis dotos uz pilsētiņu, viņš mauru uzmeklētu un sadurtu; ja ciemam paietu garām — atstātu mauru mierā. Kā nosprieda, tā arī izdarīja, un — Kungs bija lēmis — mūlis izvēlējās lielceļu un devās tālāk, neiegriežoties pilsētiņā, lai gan tā bija tikai kādus trīsdesmit četrdesmit soļus tālāk un uz turieni veda labs un plats ceļš." *Svētceļnieka piezīmes. Ignācija Lojolas autobiogrāfija.* 21.–22. lpp.

²² Svarīga ir Jēzus Sadraudzības darbība izglītības un zinātnes jomā. Jezuiti nebūt

nebija pirmie, kas nodarbojās ar vietējās sabiedrības skološanu. Taču viņi bija vieni, kas šo uzdevumu izvērta tik lielā apjomā un kam izglītības popularizēšana bija tik cieši savijusies ar misiju darba uzdevumiem (jezuītu gaitām pagānu zemēs Āzijā, Āfrikā un Amerikā, īpaši biedrības darbības sākumposmā, bija pievērsta sevišķi liela nozīme). Pārsvārā ordenis rūpējās par vidējo un augstāko izglītību, bet misiju apgabalos varēja ķerties arī pie elementārās apmācības. Divas trešdaļas biedrības iestāžu bija skolas, un četras piektdaļas to biedru bija studenti vai patsniedzēji.

²³ Arī Jelgavā, veidojot jaunu rezidenci, jezuīti rūpējās par skolas dibināšanu. Nav iespējams precīzi konstatēt skolas atvēršanas gadu (acīmredzot tas notika 17. gs. 70. gados), bet vizitācija, ko vadīja Viļņas kanoniķis Vincets Notoničs 1684. g. martā, vēsta, ka skolā izglītību apguvuši jau 80 jaunieši. Mācību iestādes prestižs bijis pelnīti augsts. Kā tas pieņemts jezuītu skolās, arī Jelgavā Jēzus biedrības brāji audzēkņiem sniedza ne vien reliģisko audzināšanu, bet deva pamatīgu klasisko izglītību, kā arī padziļinātas vispārējās zināšanas. Skolas programmu krietni paplašināja kopš 1712. g. atvārtā gramatikas nodaļa, kam 1713. g. sekoja poētikas un 1714. g. — retorikas nodaļa. Lielu nozīmi izglītības sistēmā jezuīti piešķīra dramatiskiem uzvedumiem. Par godu Baznīcas svētkiem un augstiem viesiem audzēkņi iestudēja izrādes un rīkoja dzejas lasījumus. Sīkāk sk. Trufanovs V. [Plenne V. F]. Jēzus biedrības darbība izglītības veicināšanā Latvijas teritorijā (16. gs. beigās–19. gs. sākumā). *Latvijas Arhīvi*. 2000. 1: 24–36.

²⁴ Vēl viens apstāklis, kas, iespējams, saasināja Dievmātes jautājumiem veltītās diskusijas, bija pāvesta Klementa XI 1706. g. lēmums iekļaut Bezvainīgi leņemtās svētkus Baznīcas universālajā kalendārā.

Domājams, šis fakts veicināja kulta iziešanu ārpus Vidusjūras zemēm, arī Eiropas ziemeļos (piem., Kurzemē), kur rodas augstie vētraināmi diskusijām un nepieciešamība pēc atbilstošas ikonogrāfijas.

²⁵ "*Claudit annum hunc solennis deprecato, et pro mulcta decem albertinorum imperialium exolutio, pro duabus imaginibus, unius B. V. Mariae sine labe conceptae, iustae magnitudinis ad altare collaterale collocatae, alterius minoris S. S. Joachim et Annae supra Familiam Sacram depositae, a Domino Petro Plagman cive Mittaviensi hetherodoxo peracta, qui temulento et blasphemio ore, in quodam congressu honorem Bsmiae Virginis dilacerans, a suismet inter alios sectariis delatus ad officium saeculare (ne rigidiores sumeret poenas) hac mulcta et solenni coram officino consistoriali deprecatione ipso pro illo instantibus dissidentibus litem stitit. Cum quo ad calcem anni, calamus quoque D. O. Maximi et Beatissimae Virginis aucti honoris facta mentione subsistit.*" *Historia residentiae Mittaviensis-Schönbergensis Societas Jesu*. LVA, 28. lpp.

²⁶ "*Altare minus ad cornu Evangelii cum imagine sancti Iosephi, Infantis Iesu et Beatissimae, habens itidem omnia requisita. Altare tertium ad cornu Epistolae cum imagine Beatae Virginis Mariae et omnibus requisitis.*" Akta wizytacji generalnej diecezji Inflanckiej i Kurlandzkiej czyli Piltyńskiejskiej z 1761 roku. Red. S. Litak. Toruń: Towarzystwo Naukowe w Toruniu, 1998. S. 190.

"Altare collaterale extra presbyterium continet imagine B. V. M. cum infantulo Iesu ornatum argenteis stellis 12 circa caput B. V. M. supra caput vero infantuli Iesu et matris Mariae coronis duabus, corde supra pectus magno crucifixo deaurato, luna sub pedibus et pede uno, altero in tabula ad columnam affixo atquo corde parvo et numismate, his omanibus

argenteis.. Altare collaterate 2da continet imaginem S^{ti} Josephi Nutritii matris Mariae cum infantulo Jesu ornatem coronis argenteis tribus numismatibus..” Latvijas Valsts vēstures arhīvs, 4038. f., 2. apr., 2218. l., 215. lp.

²⁷ Spāritis O. Katoļu kultūras tradīcijas Kurzemes hercogistes teritorijā. *Katoļu Dzeive*. 1989. 9: 38.

²⁸ Kazimira Jasena loma Jelgavas kultūras dzīves kopšanā ir nepārvērtējama. Viņš tika iecelts par Jelgavas prāvestu 1902. g. Iepriekšējo gadu pieredze, organizējot Tukuma baznīcas celtniecības darbus un remontu Brunavas dievnāmā, lieti noderēja, ķeroties pie jaunās Jelgavas baznīcas būves. Lidzekļi celtniecībai tika vākti Spānijā, Portugālē un Francijā, un to sekmēja prāvesta vērienīgās valodu zināšanas (esot pārvaldījis septiņas). Bez tam ievērojamu naudas pabalstu 1000 rbļ. apmērā iecerētais pasākums saņēma arī no vietējā grāfa Plātera. Četru gadu laikā (1902–1906) jaunā Jelgavas katoļu baznīca tika uzcelta un to iesvētīja Jaunavas Marijas Bezvainīgi ieņemtās godam. Taču 1944. g. jūlija beigās, kara darbības rezultātā Jelgavas baznīca nodega. Prāvests Kazimirs Jasens no pārdzīvojamiem saslima un devās uz Liepāju, kur 1950. g. nomira. Jelgavā palika viņa vikārs Dr. Jānis Ancāns, kas noturēja dievkalpojumus izdegušās baznīcas sakristejā. Svilāns J. *Latvijas Romas-Katoļu baznīcas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1989. 279.–280. lpp.

²⁹ Jasēnas K. *Visuotinė meno istorija*. T. 3., 5. sas. Mintauja, 1936. pav. 377.

³⁰ Par konkrēto gleznas atrašanās vietu pagaidām vēl pietiekoši daudz neskaidrību. 1946. g., kad kardināls Juliāns Vaivods tiecās apkopot un komentēt Latvijas Katoļu Baznīcas vēsturi, Jelgavas apkaimē viņš (bez 1929. g. uzceltās Bukaišu un 1935. g. iesvētītās Bilišu kapličas, kas arī uzskatāmas par Jelgavas draudzei piedēģīgām) minējis trīs katoļu kapličas: “Tagad

dievkalpojumi katoļiem Jelgavā tiek noturēti samērā prāvajā kapličā uz muižnieku kapiem, 3 kilometrus aiz Jelgavas. Citādi baznīciņa būtu pietiekoša, bet par tālu no pilsētas, tāpēc dievkalpojumi tiekot vāji apmeklēti. Jelgavas katoļu kapos pilsētā arī ir kapliča, tikai mazāka par jau minēto. To uzcelis grāfs Šambaroms 1857. gadā kā kapu pieminekli uz katoļu kapsētā apglabātā priesterā Edževorta de Fimonta kapa. [...] 1867. gadā uz katoļu kapiem uzcelta vēl viena mūra kapliča. To ir izbūvējusi fon Bidderu ģimene un tā izlietoja kā Bidderu ģimenes kapi. [...] Publisku kapliču Jelgavai nav. Bet tagad tā būs jāceļ, ja draudze nespēs nodegušajā baznīcā iekārtot pagaidu telpas dievkalpojumu noturēšanai, jo prāvestam taču ir jādzīvo pilsētā un katru dienu mērot garo ceļu uz muižnieku kapsētu gandrīz neiespējami. Pat, ja mācītāji to arī darītu, draudzes locekļi tur darbdienās neieradīsies. Grūti būs to visiem arī svētdienās sasniegt, sevišķi sliktākā laikā, caur ko cilvēki var atradināties no dievkalpojumu apmeklēšanas arī tanīs dienās, kad sv. Mises upuri izklausīt ir pavēlēts “*de praecepto*.” — Vaivods J. *Katoļu Baznīcas vēsture Latvijā: Baznīcas vēsture Kurzēmē XIX un XX gadsimtā*. Rīga, 1994. 191.–192. lpp. Savukārt bīskaps Jānis Cakuls dara zināmu, ka “Draudzē atrodas viena kapliča — tā atrodas Jelgavas kapos” un “Draudzes robežās ir tikai viena katoļu kapsēta, tur ir arī kapliča. Pārējās Jelgavas Romas katoļu draudzes robežās atrodas kapsētas ir kopējas ar citu konfesiju piederīgajiem.” Cakuls J. *Latvijas Romas katoļu draudzes. Kūrījas arhīva materiālu apkopojums*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1997. 615., 620. lpp.

³¹ Tā pārpublicēta izdevumos: Ogle K. *Societas Jesu ieguldījums Latvijas arhitektūras un tēlotājas mākslas mantojumā*. Rīga: Latvijas Mākslas akadēmijas Mākslas vēstures institūts, 2008. 182. lpp. (143. att.);

- Ogle. K. Jelgavas Svētā Jura baznīca. *Senā Jelgava*. Sast. E. Grosmane. Rīga: Neputns, 2010. 195. lpp. (207. att.).
- ³² Ziņas no pr. Mihaila Volohova vēstules (Kuldīga, 2015. g. 9. janvāris) un turpmākās sarakstes. Pateicos viņam par bagātīgo informāciju un būtisko atbalstu pētījuma tapšanas gaitā.
- ³³ Čakuls J. *Latvijas Romas katoļu priesteri 1918–1995. Uzziņas*. Rīga: Rīgas Metropolijas kūrīja, 1996. 257. lpp.
- ³⁴ Saprota, nejausa, taču savā ziņā saistoša šķiet sakritība: Jelgavas gleznas un Jāņa Zelča pasaulē nākšanas laiku šķir precīzi 200 gadi.
- ³⁵ *Lexikon baltischer Künstler*. Rīga, 1908. S. 10 u. 99. Sk. 2015. g. 12. martā: http://personen.digitale-sammlungen.de/baltlex/Blatt_bsb00000354,00109.html?prozent=
- ³⁶ *Campe P. Lexicon Liv- und Kurländischer Baumeister, Bauhandwerker und Baugesalter von 1400-1850: 2 Bde*. Stockholm, 1957. [šķirkļis 1283].
- ³⁷ Lancmane I. Jelgavas mākslinieki un glezniecība 17.–18. gadsimtā. *Senā Jelgava*. Sast. Elita Grosmane. Rīga: Neputns, 2010. 113.–148. lpp.
- ³⁸ Turpat, 123. lpp.
- ³⁹ Piem., zināms, ka katoļu baznīcas vajadzībām viņš gleznojis divpusīgu svētbildi — "Mariju ar Bērnu" un "Sv. Miķeli", savukārt 1755. g. saņemts pasūtījums Žagares katoļu baznīcas altārglezņas darināšanai. Lancmane I. *Jelgavas mākslinieki un glezniecība*. 130. lpp.
- ⁴⁰ Bezvainīgi ieņemtās (lat. *Immaculata Conceptio*) koncepcija attiecas uz Marijas pašas ieņemšanu un apgalvo, ka jo no paša pirmā savas eksistences brīža Marija brīva no iedzimtā grēka Šo doktrīnu pāvests Pijs IX 1854. g. proklamēja kā dogmu *ex cathedra*.
- ⁴¹ Sīkāk sk. Stratton S. L. The Immaculate Conception in Spanish Art. Arī, piem., New Advent. Immaculate Conception. Sk. 2015. g. 13. aprīlī: <http://www.newadvent.org/cathen/07674d.htm>
- ⁴² Madonna Surrounded by Rays. Sk. pierakstu 2015. g. 14. aprīlī: <http://campus.udayton.edu/mary/resources/13strahlenden.htm>
- ⁴³ Izteiksmīgs piemērs Dievmātes kā Uzvarētājas nojēgumam ir nelielā Romas baznīca *Santa Maria della Vittoria*. Kapelu sāka celt 1605. g., un iesākumā tā bija zināma ar sv. Pāvila vārdu. Bet pēc 15 gadiem situācija mainījās, kad katoļu spēkiem 1620. g. izdevās sakaut Bohēmijas protestantus pie Baltā kalna. Impērisko spēku kapelāns šo uzvaru saistīja ar Kristus Dzimšanas atveidu, kas viņam bija kaklā kaujas laikā. Pateicībā par Dievmātes sniegto palīdzību atveidu nogādāja baznīcā godināšanai, savukārt pati baznīca tika nosaukta "Uzvaras Dievmātes" vārdā. Kopš 1675. g. baznīcas griestus rotā Domeniko Čerīni (*Gian Domenico Cerrini*, 1609–1681) veidotie gleznojumi, kas "Jaunavas Marijas triumfs pār herēzi" un "Kritušie eņģeļi", kas labi raksturo Dievmātes kā katoliskās pasaules uzvarošās aizstāves lomu. Our Lady of Victory. Sk. pierakstu 2015. g. 3. aprīlī: <http://www.christianiconography.info/our-LadyVictory.html>
- ⁴⁴ Osmaņu impērija sāka pilnveidot savu floti 14. gs. beigās, kad tika ieņemta Konstantinopole. Aptuveni simt gadu tas bija lielākais jūras spēks Vidusjūrā, Melnajā, Sarkanajā jūrā, Persijas jūras līcī un Indijas okeānā. Pāvests Pijs V organizēja koalīcijas floti no Spānijas un mazākām kristiešu karaļvalstīm, republikām un militāriem ordeņiem, un 1571. g. 7. oktobrī Dienvideiropas katolisko piejūras zemju Svētā Līga devās no Mesīnas Sicīlijā, lai stātos pretī spēcīgajai Osmaņu flotei kaujā pie Lepanto. Zinot, ka kristiešu spēki bija ievērojamā mazākumā, pāvests Pijs V aicināja Eiropas kristiešus lūgties rožukroni par uzvaru. Bez

tam viņš arī vadīja rožukroņa procesijas Romā. Aptuveni pēc piecu stundu ilgas cīņas Korintas liča ziemeļu malā Venēcijas, Vatikāna un Spānijas apvienotajiem jūras spēkiem izdevās pieveikt Osmaņu kuģus, līdz ar to liedzot tiem piekļuvi Atlantijas okeānam un Amerikai. Osmaņu uzvaras gadījumā būtu sekojusi turku ietiekšanās Itālijā (Osmaņu sultāns jau bija pasludinājis sevi par Romas imperatoru) un pretenzijas uz varu Eiropā.

⁴⁵ Veneration of Mary in Roman Catholicism. Sk. 2015. g. 6. aprīlī:

http://en.wikipedia.org/wiki/Veneration_of_Mary_in_Roman_Catholicism

⁴⁶ Maria vom Siege (S. Maria de Victoria). Sk. 2015. g. 16. martā:

<http://ikonografie.antonprock.at/maria-vom-siege.htm>

⁴⁷ Immacolata "figlia del tuo Figlio", preservata dal peccato da colui che porti tra le braccia Sk. 2015. g. 20. aprīlī:

<http://www.cantualeantonianum.com>

⁴⁸ Svētā Izidora baznīcas celtniecība Romā tika sākta 1621. g., pāvests Gregors XV to uzticēja Spānijas baskāju franciskāņiem.

1624. g. spāņu brāļi tika pārcelti uz Aračeli (*Aracoeli*), atstājot ēku nepabeigtu. Nākamajā gadā šeit apmetās īru franciskāņi, kas tolaik dzimtenē piedzīvoja vajāšanas. Uzdevumu pabeigt svētajam zemkopju un Madrides aizbildnim veltīto dievnamu uzticēja Lukam Vadingam (*Luca Wadding; Luke Wadding; Lucas Waddingus; Lucás Uaidín*, 1588–1657), kurš bija ieguvis teoloģisko izglītību Portugālē un aizstāvējis doktora grādu Salamankā, kā arī darbojās delegācijā, kas tika nosūtīta uz Romu, lai veicinātu Bezvainīgi Ieņemtās kultu. Ne-raugoties uz to, ka, pateicoties spāņu un itāļu augstmaņu finansiālajam atbalstam, baznīcas konsekrācija notika tikai 1686. g. Arī fasāde, rotāta ar statujām un stuka elementiem 1704. g. bija gatava. Tās arhitekts Karlo Bidzakēri (*Carlo Francesco Bizzaccheri*, 1656–1721).

⁴⁹ Kaminska R. Dievmātes tēls Latgales glezniecībā. *Latvju Māksla*. 1993. 19: 1949.

⁵⁰ Turpat.

⁵¹ Turpat.

⁵² *Svētceļnieka piezīmes. Ignācija Lojolas autobiogrāfija*. 33. lpp.

“OUR LADY OF VICTORY” OF JELGAVA

Kristīne Ogle

Summary

Keywords: *sacral painting, iconography of Holy Mother, Jesuits*

The painting “Our Lady of Victory” is invaluable in the general picture of sacral art in Latvia. In 1936, the picture was described by a priest and art historian Kazimirs Jasens. He indicated that the painting was located in the chapel at Jelgava Roman Catholic graveyard. The artefact was considered to be destroyed during the Second World War, but luckily it was found in 2013 far away from its original place, in Kaunata, SE Latvia.

The painting is remarkable from more than one reason. First, the documented history of its origins should be mentioned. The Jesuit chronicles at Jelgava have records of an incident in 1737: a citizen Peter Plagmann had insulted the Mother of God in public, which had

caused repercussions among his fellow citizens. Not only the Roman Catholics and Lutherans in Jelgava were involved in the incident, the City Council soon joined the argument. As a result, the offender received an unusual punishment, and namely, to finance two paintings — "Immaculate Conception of Mary" and a smaller one of "St. Joachim and St. Anna". Later both pictures were placed in respective side altars of St. George Church. They stayed there till the second half of the 19th century, when the altars were rebuilt in Neogothic form, and altar paintings were created by Julius Döring: a copy of the Sistine Madonna (1863) and "The Holy Family" (1868).

In the records of episcopal visitations we find descriptions of the painting, which augment the information in the book by Kazimirs Jasena: the head of the Holy Virgin is decorated with 12 silver stars, her foot rests on a silver crescent moon; above the Virgin's breast a large silver heart is visible together with a golden crucifix; both the Most Holy Virgin and Child Jesus have silver crowns.

The older texts refer to the painting as "Virgin of Immaculate Conception". This is not quite correct as in the Jelgava painting Our Lady is pictured together with the Child, which is not usual in the iconography of the Immaculate Conception.

Against the background of golden clouds, the Most Holy Virgin stands in full height upon a crescent moon, holding Jesus on her right. Her long red gown stretches to the ground, leaving only the toes of her bare feet uncovered. Starting at her right shoulder, a mantle of deep blue twists around the Virgin's body, while a pale gold robe with large undulating folds covers the Child. The Virgin's veil is also white, it falls over her shoulders and back, underscoring the deep golden shine of her long, curly hair.

The crescent moon is placed on a symbolic representation of the earth. A sarcastically grinning snake is curled around it, holding in its long fangs an apple — a reminder of the fall from grace. Yet its advantage is but brief: firmly held by his mother, the little Child Jesus uses a long cross spear to press the head of the evil one to the ground, demonstrating his victory.

In spite of the dramatic situation, the body and face of the Child project peace. Similar attitude is visible in the character of the Virgin: the ideal face, slightly slanting dark eyes, long nose and straight lips express peaceful contemplation. The baroque contrapposto and the swishing garments do not interfere with the general air of serious solemnity.

The composition of the painting indicates that it should be attributed to the iconographic type of Our Lady of Victory. This is the only known instance of this type in Latvia.

The back of the painting bears an important testimony. Information of both the author and the origin of the painting has been inscribed on the wooden boards. "*A Joannae Andrea Leitner picta*". It is known that Johann Andreas Leitner (*Leutner, Leuttner, Läuttner*, 1678–1745) represented a large and distinct family of artists, working in Jelgava in the 17th–18th centuries). The painter's mastery can be seen both in the convincing figure of the Mother of God and the filigree of the details (pearls, hair, the shiny teeth and relief skin of the snake).

On the left side of the painting there are inscriptions about the re-paintings in 1801; differences of hand are marked (e.g. fragments of the right arm of the Virgin, her left foot, clothes etc.). It cannot be excluded that some repairs have been conducted after removing the silver elements. Tortures of time aside, the painting "Our Lady of Victory" in Jelgava holds value both artistically and ideologically, which significantly enriches the culture of Latvia.